

З ФОЛКЛОРУ, КОЛЯДОК, РІДКІСНА ЗБІРКА

Олена Богданова

РІДКІСНА ЗБІРКА ПІСЕНЬ З УМАНЩИНИ

Наприкінці ХХ століття, коли майже крок відділяє нас від III тисячоліття, цікаво озирнутися назад, до його початку. У безлічі найрізноманітніших мистецьких явищ наші попередники обирали свої шляхи в мистецтві бути людиною, вивчаючи і продовжуючи святі традиції, що їх заповідали наші предки в своїх обрядах і звичаях.

Попри всі складнощі політичного і соціального життя в той час значно посилюється інтерес до народної творчості, розширюються аспекти її дослідження, про що свідчать численні матеріали з архівів НБУВ (Національної Бібліотеки України ім. В. Вернадського). Висвітлення народної культури в різноманітних її проявах значно активізується. Крім власне збирачів і дослідників фольклору, які своє життя присвятили проблемам традиційної культури, в цей процес втягуються широкі кола населення різної соціальної і професійної орієнтації. До фіксування народної творчості підключилися і різні статистичні комітети. На Київщині Губернським Статистичним Комітетом видавалися щорічно так звані "Пам'ятні книги", в яких зібрано надзвичайно цікавий матеріал та ґрунтовні довідки, що віддзеркалюють стан розвитку і збереження типових явищ селянського побуту, починаючи від самотніх народних промислів до найпоширеніших народних звичаїв і обрядів. Серед них нашу увагу привернула збірка "Сучасні колядки і щедрівки" В. Доманицького, видана Київським Губ. Ст. Комітетом у 1905 році. Ця публікація дає змогу уявити потреби і смаки тієї епохи в галузі фольклору, особливості побутування обрядових, зокрема зимових, пісень конкретного регіону, а також рівень подачі, оформлення і наукового опрацювання етнографічного матеріалу.

Збірка має серйозний науковий апарат у вигляді передмови, докладних коментарів, в яких простежується широке коло варіантів до кожної пісні, а також детальних пояснень щодо текстових версій та особливостей побутування пісень, їх обрядової регламентації.

Науковий потенціал збірки підкріплюється ґрунтовно розробленою бібліографією з проблем досліджень колядок і щедрівок та взагалі святкування Різдва, що нараховує 247 (!) назв, які розташовані не в алфавітному, а в хронологічному порядку, починаючи з 1826 до 1904 р.

Все це свідчить про неабиякий хист, велику обізнаність і етнографічний досвід автора — Доманицького Василя Миколайовича. Відомий український філолог, історик, бібліограф, археолог і етнограф друкувався під псевдонімами: Вітер, Василь, Звенигородець, Потребитель, Колодянин та ін. Народився в с. Колодистому на Уманщині 7 (19) березня 1877 року (нині Тальнівський район Черкаської області). Та прожив недовго — 33 роки (помер 28.VIII/10.IX/ у м. Аркашон, Франція). Похований в своєму рідному селі Колодистому. Відомо про цього "чистого серцем" чоловіка, як його називали, небагато. Початок — типовий для вихідців із сільської інтелігенції: родина священика, потім — Київський університет, історико-філологічний факультет. По закінченні (1900 р.) — деякий час учителював. Проводив агітаційну і просвітницьку роботу серед селян. Брав активну участь у створенні українського видавництва "Вік". Багато друкувався в різних журналах: "Киевская старина", "Літературно-науковий вісник", "Нова громада", в газеті "Діло", "Записках НТШ" тощо. Автор наукових праць з різних галузей: історичної, книгознавчої та літературознавчої, бібліографічної.

суспільно-політичної, археологічної, природознавчої. Доманицький був науковим редактором першого повного видання “Кобзаря” Т. Шевченка (СПб., 1907). Творчості великого поета присвячено більшість статей дослідника. Одна з найкращих праць “Критичний розслід над текстом “Кобзаря” Шевченка” (1906 р.) дістала схвальну рецензію І. Франка: “Рівночасно український письменник Василь Доманицький зайнявся спеціально розшукуванням і простудіюванням рукописів Шевченкових... Добутки сього досліду були багатіші над усі оповідання. Вони...дали можливість справдити хронологічно майже день за днем мало що не всі поезії Шевченка...і дали дуже добре поняття про ту невтомну і довголітню працю, яку прикладав Шевченко до шліфування своїх віршів, дбаючи про вияснення і заокруглення думок, точність і прецизію вислову і гармонійність вірша. На основі цих дослідів Доманицького, опублікованих у “Киевской старине” 1907, вийшло в 1907–8 з порученням Наукового товариства ім. Шевченка dokonane мною перше, справді критичне видання під заголовком “Кобзар Тараса Шевченка”, відмінне від усіх попередніх видань...”¹

Заслугує на особливе висвітлення діяльність В. Доманицького як збирача і дослідника українського фольклору, що відображено в численних наукових розвідках вченого. Серед них: “Сучасна народна творчість” (1900), “Сільська сатира” (1902), “Пісні про Нечая” (1905), “Балада про Бондарівну і пана Каньовського” (1905), “Піонер української етнографії Зоріан Доленга-Ходаківський” (1905) та ін. Вражає широке коло проблем та тематичної орієнтації автора, як і рівень їх наукового висвітлення.

Про ретельність експедиційно-збирацької роботи Доманицького збереглося багато свідчень, наприклад: “Влітку минулого року – пише В. Доманицький в передмові до однієї публікації,² – довелось відвідати 36 церков Звенигородського повіту і декілька в суміжних повітах...взагалі біля 30 % всіх існуючих в повіті церков.” На матеріалах цієї експедиції була написана стаття, що містить етнографічні відомості щодо пам’яток церковної архітектури: церкви, дзвони, ікони (с. 8), церковні ризи та предмети обіходу (с. 19), богослужбні книги з нотами (с. 24), “метричні” книги і літературні дрібниці (с. 24).

Виключно цінний і цікавий матеріал знаходимо в публікації “Кобзарі і лірники Київської губернії в 1903 р.” Тут зібрано унікальні відомості щодо кількості (289!) і місця проживання кобзарів і лірників Київщини, певні факти біографічного характеру, специфіки їхнього побуту та ставлення до них населення.

Так, у свідченнях із Димерської волості Київського повіту читаємо: “населення любить лірників і з увагою слухає їх пісні, через те, що в цих піснях викладаються моральні правила життя, висловлюється думка без дорікання зносити горе, сподіваючись отримати нагороду в царствії небесному, рекомендується любов до ближнього тощо”³.

У наш час, коли майже повністю зникла традиція лірництва, ця розвідка набуває особливої ваги як рідкісний історико-етнографічний документ, що потребує подальшого вивчення і опрацювання в спеціальному дослідженні (що маємо намір опублікувати).

Проте більшість праць В. Доманицького залишається ще практично не вивченою та маловідомою, як, наприклад, вищезгадане видання різдвяних пісень.

Збірка “Сучасні колядки і щедрівки” В. Доманицького містить тексти 16 колядок і 10 щедрівок, записані селянином Іваном Лисаком, “добре письменним, знайомим із етнографічною малоросійською літературою”⁴. Тексти, подані в збірці, ще й сьогодні є найпопулярнішими зразками цього жанру, що поширені по всьому світу, там, де живуть українці. Записані в с. Колодистому на Уманщині, звідки родом і сам Василь Доманицький, вони репрезентують традицію центральної частини України. Унікальне місце запису – серце України, її географічний центр: благодатна природа, щедрі привітні люди, співочий край, що дав світові Т. Шевченка, І. Нечуя-Левицького, О. Кошиця, П. Демуцького та ін.

Тут зібрана справжня класика української зимової обрядовості. Поряд із всіма знаними піснями, як от: “Видить же Бог, видить Творець” (№ 1), “Нова рада стала” (№ 4), “Ой рано, рано кури запіли” (№ 15), “Ой ще вчора ізвечора” (№ 1 – щедрівка), “Під дубиною, під зеленою” (№ 2 – щедрівка) та ін., що й нині побутують в багатьох регіонах України – подаються менш відомі зразки. Особливо це стосується колядок, наприклад:

“Вдарте в гусли сміло, веселися Діво” (№ 9);

“Десь возсіяло сонце у вертепі” (№ 11);

“А вскрикнули янголи на небесах согласно” (№ 12).

В поєднанні із записами різдвяних святкових обрядів вони набувають великої ваги як унікальний етнографічний матеріал. Дуже цінна добірка в філологічному плані, оскільки тут передано особливості українського мовлення та безліч варіантів і паралелей до поданих

текстових записів, взятих з етнографічних та літературних джерел різних регіонів, переважно з Волині.

Наведені зразки відображають традицію побутування різдвяних пісень на період 1904 року і мають штамп цензурного дозволу [“Від Київського духовного цензурного комітету друк дозволяється, Київ, 1904, 12 жовтня”]. Про цензурні утиски, яким підлягали друковані видання народних пісень, зокрема колядок і щедрівок, маємо свідчення Б. Д. Грінченка: “в яких дійсно жахливих умовах знаходилося в провінції...видавництво навіть фольклорних записів. Цензурування...доручалося канцелярським чиновникам, які погано розуміючи навіть мову матеріалів, розглядали кожний незрозумілий їм вислів народного твору як злосний намір порушити цензурні вимоги і розпорядження місцевої влади. Необхідно було іноді багато клопоту і вміння для того, щоб навіть безневинна пісня або казка, що викликала підозру цензора, могла побачити світ”⁵. Турботи цензури передусім були спрямовані проти української мови, захищаючи “той неподобний і абсолютно непритаманний звукам малоросійської мови правопис, до якого з 1876 р. примушувала українців цензура”⁶.

Теперішнє видання подаємо з мінімальними правками щодо першоджерела. При цій публікації вступ В. Доманицького передаємо українською мовою, змінивши тільки пунктуацію. Бібліографію, зважаючи на її великий розмір, подати тут не вдалося. Зберігаємо орфографію, діалектні маловживані вислови та особливості словоутворень і мовлення. виправлено тільки явні граматичні огріхи або помилки, наприклад: при [e] красний, ни [e] суть, ни [e] знайшов – тощо. Наші редакторські зміни чи уточнення подаються в квадратних дужках. При розташуванні текстів намагаємось наслідувати порядок викладу оригіналу. Строфіка змінена в зразках № 14, 2, що мають правильний колядковий 10-складовий розмір (5 + 5), а також у щедрівках № 7, 8, 9, які мають типову структуру (4 + 4)2 і відповідно представлені як 8-складові рядки. Пісні з виправленою строфікою позначено поміткою *.

Київ

Олена БОГДАНОВА

¹ Франко І. Зібрання творів у 50-ти томах. Т. 41. – К., 1984. – С. 281.

² Доманицкий В. Отчет об археологической экскурсии в Звенигородский уезд (Киевской губ.) летом 1901 года. Відбитка Пам. Кн. Київськ. губ. – Киев, 1903.

³ Доманицкий В. Кобзари и лирники Киевской губернии. Оттиск из Пам. кн. Киевск. губ. на 1904 г. – С. 11.

⁴ Доманицкий В. Публікована праця. – С. 1.

⁵ Грінченко Б. Отзыв о сочинении А. Н. Малинки “Сборник материалов по малорусскому фольклору, Чернигов, 1902”. – СПб, 1907. – С. 4.

⁶ Там же. – С. 63.

Василь Доманицький

СУЧАСНІ КОЛЯДКИ І ЩЕДРІВКИ

(Відбитка з Пам’ятної книжки
Київської губернії на 1905 р.)

Наведені нижче колядки і щедрівки записані цього року в селі Колодистому Звенигородського повіту місцевим жителем – Іваном Лисаком, мешканцем села, грамотним, обізнаним подекуди з етнографічною українською літературою. Його записи колядок і щедрівок в сполученні із різдвяними святковими обрядами може ще мати цінність філологічну, що слугуватиме наочним взірцем особливостей мовлення (“говору”), який існує в с. Колодистому, що знаходиться на межі Уманського повіту і сусідньої Херсонської губернії. Маючи на увазі вищеозначене, ми пропонуємо до уваги читачам записи І. Лисака в тому вигляді, в якому вони ним представлені. Принагідно ми повідомляємо варіанти до цих записів з наших колекцій етнографічних матеріалів, переважно Волинської губернії, а також літературні паралелі до колядок і щедрівок, наскільки це можливо було здійснити далеко від культурного центру з його громадськими і приватними бібліотеками.